

СПІЛЬНЕ Й ВІДМІННЕ СВИТОГЛЯДНО-МИСТЕЦЬКИХ ПЛАТФОРМ Ю. КОСАЧА ТА І. КОСТЕЦЬКОГО: ПРОБЛЕМА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ, ТВОРЧОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МИСТЦЯ СЛОВА В ЕМІГРАНТСЬКІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. Стаття спрямована на розгляд проблеми індивідуальної, творчої та соціальної ідентифікації письменника як такого, заприявленої в «мистецькому діалозі» між Ю.Косачем та І.Костецьким. Виділяються спільні й відмінні погляди двох письменників на особистість автора «нової» української літератури.

Ключові слова: національна ідентичність, свобода творчості, індивідуальна ідентичність, суб'єктивність погляду.

Аннотация. Статья направлена на рассмотрение проблемы индивидуальной, творческой и социальной идентификации писателя как такового, запечатленной в «художественном диалоге» между Ю.Косачем и И.Костецким. Выделяются общие и отличные взгляды двух писателей на личность автора «новой» украинской литературы.

Ключевые слова: национальная идентичность, свобода творчества, индивидуальная идентичность, субъективность взгляда.

Summary. The article is called to investigate the problem of individual, artistic and social authentication of writer in general, imprinted in an "artistic dialogue" between Yuriy Kosach and Eagor Kostetzky. It is distinguished the general and excellent views of two writers to personality of author of "new" Ukrainian literature.

Key words: national identity, freedom of art, individual identity, subjectivity of view.

Громадське та культурне життя української повоєнної еміграції станом на сьогоднішній день вивчено дуже мало. Найцінніші спогади з тих років закарбували у своїх емігрантських літописах Ю. Шевельов, Г. Костюк, Ю. Лавріненко та небагато інших. Чи не найяскравішою сторінкою в історії розвою української літератури за кордоном стала коротка (1945-1948) «епоха» активної діяльності МУРу (Мистецького українського руху). Про історію, дискусії, членів цього об'єднання писали такі дослідники української літератури, як Г. Грабович, В. Агеєва, С. Павличко, Л. Скорина, В. Мацько, І. Василюшин та ін. Однак проблема індивідуальної, творчої та соціальної ідентифікації письменника-творця «нової» післявоєнної літератури, заприявлена в декламованих поглядах найяскравіших представників МУРу Ю. Косача та І. Костецького, ще не була висвітлена в науковій літературі. Дана робота відкриває цикл статей, присвячений дослідженню особливостей «мистецького діалогу» між Ю. Косачем та І. Костецьким з огляду на спільність їхніх світоглядно-мистецьких платформ.

Однією з найважливіших проблем в дискурсі повоєнної української (і світової) літератури було питання свободи особистості мистця, відповідності його соціальної й творчої ролей. Ю. Косач та І. Костецький, на протигагу багатьом членам МУРу, обстоювали абсолютну свободу творчості кожної талановитої людини. Обидва письменники вважали, що саме в суб'єктивності погляду мистця на речі й події криється не лише його читацький успіх, а й глибина вирішення позачасових проблем новими дієвими шляхами. У статті, присвяченій сюрреалізму, Ю. Косач наголошував, «що «лише в суб'єктивізмі правда», як казав Кіркегор, цього ми переконуємося, все далі відходячи від віри в

об'єктивізм попередніх генерацій», й далі: «В мистецтві... цінимо тільки таку мистецьку індивідуальність, яка вміє нам показати інакше, ніж усі інші, інакше навіть, ніж ми самі його (предмет – вставка Р.А.) бачимо, вміє витиснути свою особистість на предметі, тобто наблизити нас до свого світу, який для неї є реальністю» [3, с. 15]. В іншій статті письменник називав мистців попередньої доби «рабами», які «не раз убивали в собі теми, задуми, проблеми, обгинали крила своїх шукань, бо це все було «не на часі», «суперечило загальній opinii»...» [1, с. 58]. Тому поставала необхідність реанімувати постать творця інтелектуального світу України, а це означало – «всупереч авторитарному «високому стилеві» минулої доби – боротися за суверенність письменника, бо свобода творця й творчості – це властивість культурного суспільства» [1, с. 59]. Такої самої думки дотримувався й І. Костецький. Для нього важило «не автоматичне повторення останніх досягнень з вісімдесятих років минулого століття, а індивідуальний темперамент творця, який ніколи не заспокоюється навіть на вразливіших досягненнях своїх... Отже, не ЩО, а ХТО і ЯК, тобто, знов таки питання індивідуальної якості» [6, с. 34]. У питаннях «ХТО?» і «ЯК?» творитиме українську літературу світового гатунку для І. Костецького важливою була проблема органічного синтезу індивідуальності письменника з його національною ідентичністю. В той час, коли новоспечені «неонародники» вважали, що національність мистця мусить проявлятися в експлуатуванні «теми села, Запорізької Січі або Дніпрельстану, взятих нейтрально, взятих традиційно, взятих взагалі» [6, с. 34], І. Костецький був переконаний, що вона (національність) закорінена в людській індивідуальності: «Що неповторніша творча людська особистість, то кришталевішими

виступають її національні первні. Їй не страшне ніяке чуже середовище, ніяка позірною нівеляційна тема, навпаки, в широкій сфері діяльності втручається вона активно й безбоязно, щоб усюди сказати своє, національністю зумовлене і опосередоване слово» [6, с. 34]. В юнгініанському дусі І. Костецький говорить про національне в людині як таке, що є безумовним, закладеним на підсвідомому рівні: «Національне автора, що живе в ньому збірно, як наслідок історичного відчуження мільйонів одиниць однакового з ним духовного спрямування і однакової мови, це національне житиме вічно в морі інтернаціональному...» [6, с. 34]. Важливо ще раз зазначити, що для І. Костецького питання національності було справою свідомого вибору кожної людини, так само як її ім'я та біографія.

Що ж до соціальної ролі мистця й мистецтва, то і для Ю. Косача, й для І. Костецького багато важила моральна складова літературно-художньої творчості, а останній обстоював навіть її месіанську роль. Етична домінація творчості Ю. Косача впливала передусім з мети та проблематики літератури, які обстоював письменник – «у чистій, позапростірній і позачасовій формі, зі збереженням своїх... національних особливостей у трактуванні проблем знайти свою власну формулу очищення до б р о і людини, її мети існування, правди її істоти» [1, с. 62]. У напівпародійному «першому патетичному посланні» до «доньї Ельвіри де Гравальос Альфара» (1947) Ю. Косач досить серйозно та послідовно викладає свої погляди на природу сучасної драми, зазначаючи, між іншим, що «світ мистецьких явищ скорений передусім тому ж моральному закону... Якщо ж за твором блисне моральний закон, ота, за Роденом, правда мистця з її демонічним рефлексом, тоді тільки можемо говорити про твір, тоді мертві досі елементи оживають і з'єднуються в струнку цілість» [2, с. 52]. Й нарешті, визначаючи кінцеву ціль мистецтва, Ю. Косач, як і І. Костецький, пов'язує її з Богом та пошуком правди: «Дух Божий і зустріч з Ним мистця після перемоги демона – це остаточна мета мистецтва, його етичний критерій... Нам треба визволити й вільної української літератури... в своїх методах пізнання правди. А правда – це й є Дух Божий, це й є мета літератури, що хоче бути великою і людяною» [1, с. 65]. І. Костецький, на відміну від Ю. Косача, дуже серйозно сприймав місію, яка була покладена на мурівців й на нього особисто. У листі до О. Бабія він наголошував, що «відповідальність мурівця – двадцяті, тридцяті більша, бо МУР, об'єднання письменників, – це сума відповідальностей» [4, с. 109]. Таку повсюдну відповідальність (й не лише за творчість, а й за власне життя) письменник пояснював (по-екзистенціалістськи) «прірвою свободи», яка дається людині для формування себе й навколишнього світу. Визначивши метою своєї творчості «народити Україну як реальне земне тіло», І. Костецький тим самим засвідчив вищу етичну цінність для себе й своєї творчої діяльності. Згадаймо,

як писав про себе І. Костецький: «Я простий робітник слова...». Таке зведення себе до ролі служителя чомусь вищому суголосно думкам К. Г. Юнга про призначення мистця (філософ образно називає останнього поетом): «У глибокому розумінні поет – це інструмент, що виконав своє вище завдання, створивши образ... тому творіння означає для поета більше, ніж його власна доля...» [7, с. 421]. Саме тому І. Костецький давав літературі те, чого вона на разі потребувала: його творчість була, за словами самого письменника, «моральною, дидактичною, засадниче релігійною», й далі: «Вона (релігійність творчості – всав. Р. А.) засвідчується також і постійною внутрішньою ситуацією всіх моїх героїв: настановою зрікатись, по змозі найбільше давати, по змозі нічого не брати» [5, с. 111]. Останній концептуальний творчий принцип став пріоритетним і в життєвій долі мистця. Так, І. Костецький зі своєю дружиною Е. Котмаєр у 1955 році відкрили власне видавництво «На горі». До публікації бралися твори українських поетів-модерністів на еміграції, а також переклади зі світової літератури. Завдяки цьому видавництву вийшли друком поетичні збірки В. Барки, О. Зуєвського, В. Лесича, В. Вовк, переклади з Т. Еліота, Г. Лорки, Е. Павнда та багато іншого. У бесіді Ю. Соловія з власниками друкарні «На горі» за 1962 рік підтвердилося, що справа була абсолютно нерентабельною. Видавництво кожної книги було певним «чудом», оскільки далеко не кожна книга здобувалася на запізнілу, але дуже необхідну меценатську матеріальну допомогу. Проте І. Костецький ніколи не впадав у відчай. Навпаки, він був переконаний, що «супроти успіху здійснення у залежності прямої пропорції перебуває ступінь безкорисності бажання. Провідна засада «На горі», на яку від початку стали обидва видавці й якої непорушно тримаються: не сподіватись ані копійки прибутку з видань. Грунт наших видань – диспропорція між «давати» та «брати», абсолютний перескок на користь першого» [5, с. 97].

Аналізуючи філософську концепцію творчості І. Костецького, польський літературознавець Є. Немойовський пише: «Костецький намагається протиставитись не-героїчній концепції дійсності... інакше кажучи, не погоджується на пасивно-машиналину її аналізу, а сам пропонує аналізу активну, себто прийняття активної участі в перетворенні реальності у ході аналізу. Він не хоче годитися з уявленням, що формат людини постійно зменшується, і визнати слухність моральної позиції таких письменників, як Беккет чи Йонеско, яка веде до розглядання міжлюдських взаємозв'язків і стосунків [...] лише з точки зору сполотнілого карлика, що хоче жартом чи глузуванням покрити свою неспроможність відповісти на зневаги суспільства, яке напирє на одиницю [...]», й далі: «З пізнавальної точки зору, факт, чи твір містить песимістичну чи оптимістичну тенденцію, байдужий для Костецького. Вважає він, однак, що в сучасній ситуації слухніше наставлення оптимістичне

[...] Знаючи, що література — це інтуїтивна форма документації життя (й може помітно впливати на його бажану форму), пропонує — в світлі незадовільних результатів песимістичної методи — методу протилежну. Твердить, що в умовах загального морального лицемірства письменник повинен бути аморалістом, однак там, де злочин став модою, він має писати про абсолютну доброчесність, інакше кажучи, зосередитись на ситуації діаметрально іншій, на винятковому героєві, щоб на загальному морі темряви досягти першого нагромадження світла [...]» [5, с. 308]. Отже, І. Костецький, зважаючи на світоглядний контекст післявоєнної Європи, абсолютно свідомо надав своїй творчості героїчний, оптимістичний пафос, маючи віру в те, що цей його вклад у становлення духу нової людини принесе відчутні плоди й змінить реальність у кращу сторону.

Бачення реального стану речей й реакція на них творчого генія Ю. Косач була дещо іншою. Якщо І. Костецький акценти у своїй творчості ставив усе ж не на констатацію непривабливої дійсності, а на її зміну, яка починається з трансформації особистості героя, то для Ю. Косача важливим було показати реальний психологічний, моральний, соціальний стан, в якому опинилася людина зламу історичних періодів й лише натякнути на можливі перспективи виходу з цього стану. В цьому плані можна умовно говорити про більшу «реалістичність» у підході до змалювання дійсності й героя в ній Ю. Косачем. Письменник гостро помічав, що суспільство «постійно росте, воно поглиблює тра-

гедійність свого історичного буття в своєму невгавному змаганні між хаосом і ладом», мистець має показати «подвійну колізію людини: з самою собою і зі світом як з трансцендентною дійсністю» [2, с. 52]. Проблематика, яка цікавила Ю. Косача дуже широка, проте вся вона стосується діалектики життя людини у «межових ситуаціях» історії: «Людина – homo в усій скалі її духовного ества, в її боротьбі зі злом в ім'я добра, в хаосі її внутрішнього неспокою й в організації її визволення від хаосу. Людина як нескінченне *integrum*, як руїник і будівничий, як рушій і гальма, як геній і ницість, як князь тьми і як Дажбог» [1, с. 62]. Звісно, І. Костецький теж не уникав можливості влучно схарактеризувати складну історичну реальність, наприклад, okazionalizmom «камбрбум» (оповідання «Божественна лжа») тощо, проте мета його творів була іншою, ніж у Ю. Косача – подати можливий шлях зміни людини в таких умовах. Таким чином, творчість Ю. Косача та І. Костецького містить потужну моральну складову, яка проявляється у головній темі й проблематиці їхніх творів, впливає з мети, яку обидва письменники ставлять перед мистцем як людиною, що розставляє «дороговкази» на шляху подальшого розвитку людства. Крім того, важливою для письменників є суверенність мистця, автономність його творчої і громадянської (більшою мірою останнє стосується І. Костецького) позиції, а ще – суб'єктивність його бачення світу, оскільки саме вона забезпечує читачке зацікавлення та глибину новизни прочитання історії в його творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косач Ю. Вільна українська література / Юрій Косач // МУР. – 1946. – № 2. – С. 47 - 65.
2. Косач Ю. До доньї Ельвіри де Гравальос Альфара, незрівняної Амаріліс у королівському театріля Монтерія, а враз із тим чеснотливої Селестіни театру Колісео, нижчепідписаного посланіє патетичне перше / Юрій Косач // МУР. – 1947. – № 3. – С. 50 - 54.
3. Косач Ю. Нотатки про сюрреалізм / Юрій Косач // Арка. – 1947. – № 2-3. – С. 14 – 17.
4. Костецький І. Відкритий лист до диктора філології та визнаного магістра поезії Ол. Бабія / Ігор Костецький // МУР. – 1946. – № 2. – С. 101 – 109.
5. Костецький Ігор. Тобі належить цілий світ. Вибрані твори / Ігор Костецький ; [упорядкув., ст., прим. М. Р. Стех]. – К. : Критика, 2005. – 528 с.
6. Костецький І. Український реалізм ХХ сторіччя / Ігор Костецький // МУР. – 1947. – № 3. – С. 33 – 37.
7. Юнг К. Архетип и символ / Карл Густаф Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 470 с.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2011